

659

Lh-45

3 8 FEB 2013

891-71

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ

ԱՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆ

Թ Ա Ր Կ Մ Ա Ն Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

ԵՒՐԵՆՈՎՑ

ԱՐՏԱՑՊԱՆ

ԳՐԱԿՆԵԿԱՆ ԵՒ ՊԵՏՄԵԿԱՆ ՀՆԴԻՍՑ

ՄՈՍԿՈՒՍ

Տ Պ Ե Ր Ա Ն Մ Ի Ը Տ Ե Զ Բ Ա Ւ Թ Ո Ւ Գ Ա Ր Ե Ա Ն Ե

1891

(34)

82-70105

3 6 FEB 2013

IT-188

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Дозволено Цензурою в Петербургъ, 4 Ноября 1891 г.

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Типог. М. Бархударяна, Москва, Мясницкая д. близ Ананова.

1881

(18)

20167-58

ԱՐԵԻԵԼԵԱՆ

Ա. Ի Ա. Ն. Դ. Ռ. Ի Թ. Ի Ի Ն.

իրուն հին Մասուլ քաղաքում
 սարում էր երբեմն մի վաճառ-
 ապահան՝ Մահմեդ-Ալի անունով
 որին ամենքը յարգում էին։
 Երկինքը որհնեց եր նորան, սու-
 լով այն բոլորը, ինչ որ մար-
 գուս համկե է, ինչ որ նորան ու բախտի թիւն է
 պատճառում։ Հարիւրաւոր ու զանազն բազկա-
 ցած մեծ կարաւանները, որոնց ուղեկցում էին
 բարձրաթիւ ծառաներ և սարուկներ, աշխարհիս
 շարս կողմից բերում էին նորան երկրիս ամե-
 նայաւ բերքերն ու բարիքը։ Մահմեդ-Ալին ա-

մեն բան ունէր. Գիշմիրի քնքոյշ ու նազուք
 զործուածքներ, Տնկաստանի ակնեղէններ, Գա-
 մասկոսի պողպատ, Արաբիայի սիրուն նժոյգներ,
 Հեռու Հիւսիսից բերած սամպրներ ու կղնա-
 քիսներ, փղօսկր, Համով-Հոտով Համեմներ, ա-
 նուշահոտութեան առարկաներ, — ամեն, ամեն
 բան ունէր Մահմեդ-Սլին, ամեն բան նա ծա-
 խում էր իւր մայրենի քաղաքի փառքի, իւր
 և ժառանգների ուրախութեան համար: Բայց
 այդ ճերուենին միայն հարստութիւնով չէր եր-
 ջանիկ: Նա փոռատուն էր ու խելացի, և յա-
 ճախակի ինքը մեծ խաղիֆը կանչում էր նո-
 րան խորհուրդ հարցնելու: Որ նա բաց սիրտ
 ունէր, բարի, արարաստեղծ և հիւրասէր
 էր, — այդ զխտէր համայն Արևելքը: Օտարա-
 կաններէից ոչ ոք չէ կղեւ, — ով ուզում է թող
 լինի նա, — որ անցած լինի Մահմեդ-Սլին դար-
 պառի մտայն և ծառաները տարած չլինին
 նորան ճերուենու ամեն տեսակ առանաղելական
 արածուձանքներով՝ պարպարուած և գաղիճները:
 Մի գծրադպութիւն պատահած ժամանակ, ոչ
 ոք չէ ստոյգել նորա մերժումը, այլ միշտ փո-

յիլել է նորա օգնութիւնն ու խորհուրդը: Մե-
 րանու սպարանքու մ' ավեն բան կարելի էր
 գանել, ինչ որ մարդիկ հնարել են մարմնի
 յարմարութեանն ու բնականութեան համար:
 նորա սիրանն ու մտքը միշտ այն էին թելադ-
 րում, ինչ որ կարող էր սակղծել մեծ ու լու-
 սաւ որ մարդու հոգին: ՄԺԵ փաճաւականներն ու
 զինուորներ, թէ՛ պայմասականներն ու հասարակ
 մահիւնացուներ, թէ՛ մուսուլմաններն ու պղտ-
 դաւաններ, զի որ գայիս էր նորա մօտ, մ
 մենքը հեռանում էին, սաղաւթ միացով որպէս
 ծեր Սլեի հարստութիւնից, ճաշակից, բնակա-
 րանի ճոխութիւնից, այնպէս էլ նորա հասար-
 րանի փարտոպութիւնից, մարի, զիտութեանն ու
 փորձառութեանն սուստութիւնից: Ո՛վ որ գուրա-
 էր գալիս այդ հիւրասէր տանից, խնդրում էր
 որ երկնքի օրհնութիւնը այդ ասան փերայ լինի
 և երկնքը խուլ չէր մնում դէպի մարդկանց
 սպօթքը, ժամէ ժամ հարստանում էր ծերու-
 նին, օրէ ցօր մեծանում էր նորա փառքը:
 Սչաւ ավանայիւ ծերունաւ պարճանքը,
 յոյնն ու ռուսփաւթիւնը երկու արդիքն էին:

որոնք մեծանունք էին տարխնեբի ընթացքում,
 երբ ծերունին խնարհեցնում էր իւր զուար
 գէպի երկիրը: Մեծ որպէս, Ջաֆֆարը, լաւաճար
 հասակ, վայելչակազմ մի երեսամարդ էր: Ին
 րա հայեացքը անվեհեր էր, աչքերը կրակոտ:
 Սյր երկաթէ կազմուածքին տիրում էր մի ան
 հանդիսան, բորբոք հոգի: Մանկութիւնեց
 ան ծարաւի էր սխրագործութիւնների, վեհու
 թեան արաստախոր բաների, նա յանկութիւն
 էր յայտնում ամենից առաջ և ամենից բարձր
 լինելու: Աւրիչ էր միւսը, ծուրբէղիսը, Կոստ
 մէջ միտաւ լուած և միացած էին խաղաղ մի
 սամոյու թիւն, հեղքերու շուրթիւն և հոգեկան
 բարութիւն: Եթէ առաջինը նմանում էր կի
 ղիչ կէսօրին, երկրորդը յիշեցնում էր մեղմ ու
 հանդարտ երեկոյ: Երկուսն էլ գեղեցիկ էին և
 սիրուն: Ջաֆֆարը պիտում էր ղէնք, փաթեթա
 մաւ թիւն, շքեղութիւն և փտանդներ, որանցից
 նա միշտ յայլթող էր դուրս գալիս, իսկ Կոս
 րեղիսը հուանում էր աստեղագարդ երկինք,
 լայնածաւալ երկնքի տակ հեղանաս գետ: Ժա
 մերով նա կարագանում էր կանգնել ասարան

քի՛ն հարժ հարին, հարժ մտեթը պատեմեմք, երկիր
 լըր, սաբ անանջներով լընում էր գիշերյալաց, շնորհ
 և այլ ժամանակ հորա՛ռաք կրք՛ն աղախաշար՛ ու
 խնհեմը թիւն տրապեյտով աչքերը՛ ինչպէ՛ս որ
 լինում էն՝ սա՛հատարով՝ արեկը քի՛ն աղջկերանց՝
 աչքերը՛ մի սուսնձին փայլ էին սանձում, նորայն
 մէջ՝ ըտրքը քիւր՛մ էր մի խալ՛ միտք՛ն, Թեյուկը հաս
 ւասարապէս սիրում էր երկուսին՝ ի՛նչ և հար
 անթեանք հայում էր՝ նոյնս յղեղեղիանիւ՛ն, և
 փայլելի տիպով՝ հասակին՝ ու պարկեմ էր երկնեկին։
 Իսկ նա՛ն համեմունք էր՝ մեծ զինելի՛ս յամանխա
 կի՛ն սուսում էր։ Զարեհարի՛ն ինքն ճորը՛ն և ճանարակ
 գէ՛ծքը՛ այդ միջոցին՝ արամիտյանում էր զու՛յրս
 սահու թիւն ինք՛ն և լիտէ՛ս քաջութեան վերայ
 ինչ ձեռքերը՛ վեր էին քննարանում յասեն, մի
 գրաւիչ, վե՛հ բան էին ուղղում բռնելիս։ 186
 — Իսկ նա՛ն զան ջե՛ն սրտեակով՝ ի՛նչ ճանկառ
 պատասխանում էր հայրը, նայելով արդո՛ւս փան
 գրասէր՛ գլխին՝ Թե՛ն որ է հաստանակ՛ն և զանել
 ճշմարիտ մեծութիւն՝ սպա՛մ բանդ՛մ՝ 90 մի՛մ ող
 — Ես ուզում եմ բարի լինել, — ասում էր
 Նուրբեղինը, նայելով փողոց, որ արեգակի ան-

ազատ ը ը Ուրբանաց օրդին, արձաւ գործարար
 Խերով, արձուցնելով տիրոջ շատ սեփարն,
 Ու արձաւ դորր, ապա պարծանքով,
 Հայր իմ՝ այժմ Մեծ հնձ քո կարծիքով:
 — Չէ չէ, Եւն դու զոռ դաշտին նս գարդ,
 Բայց քնդ տնական չնա՛նախ՝ մեծ մարդ:

Անցաւ մի տարի, տնցաւ մի սըր, անցաւ և
 կրորդը, վերջացաւ պատերազմը... Այժմ Մոսու
 լը մեծ քաղաքն էր, մեծ էր — մի սահաւանք
 տեղի՝ ձորի հանրիսի պատրաստութիւնն էր, տեղ
 նուա՛ն: Այդ քաղաքի պատակը, մեծ քաղաք
 ունէ՛ծ զօրնաւորի սըր օրը կրողս քաղաք կէտք է զար
 պրատուծի: Անհո՛ւն մամբոյս խանութ էր քա
 ղաքի զրուսի մօտ: Անտանի զօրաւորի անց
 նեղու ճանապարհը ծաղիկներով տար կապերա
 նեղով էին արտարաքէ, — այդպէս պէտք է ըն
 դունէին քաղաքի պարծանքին, խաղիվի սիրա
 ծին, կրկին պատիւ քերոյին: Մերուններ Ու
 կրիտակարդներ, կանայք ու կրկնայք, ամենքը
 ուրդի, ասանհամեր, կպատու մէկին հարստ:

Ամբոսի զոռաջ կարելի էր տեղնեկ պատանա
 տանն կրթնած մի ձերունախորտանց գէմքը:

Պատանին ևս ուրախ ու գոռարթ էր, և նորա
զէմբը անհատներ բերկրութիւն էր արայայ-
աւում: Գորա Հերոսի հայրն ու եղբայրն էին...

Ահա կամայ-կամայ մտանում է մեծ հիւ-
րին գիմաւորողների խումբը: Ամբոխի մէջ շար-
ժումն է նկատվում: Առաջ երևում է մի ձիւ-
նախայլ արագավազ նեոյի որ խորխուրով հը-
պարտ վտնում է իւր քայլերը և գնդիս է նախ
որին սկիւտայի սպասում էին հազարաւոր
մարդիկ: Ամբոխը ընդունեց նորունցն ծուխէն,
զնորմանքի բարձր աղաղակով: Երբ նա մտան-
ցաւ ամբոխի պատառ կանկնած խմբին, ճին
կանցնեցրեց և ցած խճուռ: Անորորով թխնաւի-
րեց: Տիրաւր խոնարհողից լարեց տուեց իւր
հօրը և ապա հարցրեց նորան: Մեծ ջնճի
այժմ: Մէջ ողջեակ — պարտախանց հարբ
հազիւ լսելի ձայնով: Եւ զարմաց միմայ
մ' ընթ ջրեց, թէ ի՞նչ պատասխանեց հայ-
րը: Եւ սակայն ամենքն էլ անկան ինչպէս մի
ախրութիւն պատեց ինչպէս արասաւ քրքրա-
կրասա կաթիլներ այն մարդու աչքերից: Եւ որ
հայնոյ քիչ ստիտիկ շփոթութեամբ և խոն-

նախքան թե համբար փորձուամբ և ինքն թշնամիները։ Եւս
 քան տեսանէր Վինչպէս նա՝ որտանուն երբ լուստան
 ցաւ՝ ձիւրեն, շատ ախտեր մտած մտնէր ի մէջ ընտ
 կը լիմած հեծաւ և շարունակեց իւր ընթացքը։
 Ի սրանից յետոյ՝ նա չէր լսում թերկրութեան
 ողջ յինները։ Եւ չէր տեսնում մանուկներ հին
 փոռւած և իրեն վերայ թափուող մեծ ծաղիկ
 ներքէն հետեւ ալ օրը անհնապատ մեծ զօրակա
 ըրէ՝ տէրութեան նկատ կը երկրի պարծանքը։
 Եւս զի սրտի խոցում լի — զի սրտի տապալ
 մտայնութեամբ « Բե գրեցայ որդին մի թերկրի անտէր մտ
 ըլլալ ամ Հրէշք ցաւերէ արարեց պն աշխարհք և
 զիս և իս Բե զարծաւ ճօրք ասաց պարծանքալ մե
 վր զիս ամ Զայր իմ այժմ Մեծ ընց քու կարծիրով
 — Օտար աշխարհի թէկ եզար պարզ,
 Բայց թեզ տակաւին ընտ ասիլ մեծ մարդ։
 Եւս մտաւ զի իմ զիս ամ ամալ քարալ
 Եւս Անցամ մի լրանի արարի թախի փայլ և հո
 մայն տէրութեան մէջ խօսու մ էին երիտասարդ
 ուտու մնահանի մասին, որ հարեալ թողաւ որի
 աղջկան ծանր հիւանդութիւնիցն էր բժշկել
 Ամենքը նորա զիսու թեան խնամութեան մտ
 սին էին խօսուակ մտում էին թէ թողաւ սրբ

ուրնս ապա քան զինքերս քրիստոսի քան զայնքս
 է, անաշարհ է և նորան, ինչ որ կամենում է:
 նա, առեղ է մի կտոր աւազուտ, աննպաստ և
 իւր, հնարած ուղեղու նալ, միջոցով արտնդ
 է դարձրել այլ տեղը և թաղաօրին ընծայել:
 Ահա գին, նահանգնեղ, որոնք մինչև այգ ժամն
 նախ անտպստ և անմարդոցնակ էին, այժմ
 բնակութեան տեղ էին դառնում, մեծանում
 էր բնակիչների կրջանիս թիւնն և շատանում
 հարստութիւնը, — մի խօսքով, ժողովուրդը նո-
 րան երկնքից եկած մարդարէ էր համարում:
 Այժմ չգիտէր, թէ որ տեղացի է նա, բայց
 ամենքն էլ ուրախութեամբ էին յիշում Չափ-
 Քարի, այց մեծ ուսումնականի, անունը, որի
 համար բնութիւնը դաղտնիք չունէր:

Խաղաղ ամառնային երեկոյ էր: Համեստ
 հագնուած մի երիտասարդ բաղիւսում է Մահ-
 մեղ-Սյիխ գուռը և աշխատում է ծածկել իւր
 դէմքը խնդրիկով ճառային, որ յանտիրաջ
 մօտ տանէ: Մտածան զարմայել էր տեսնելով
 անձանօթ րու խորհրդանոր մարդուն, բայց կր-
 կին բերում է մի փոքրիկ սենեակ, թեպէտ այգ

... Եւ զինաց մտնա իմաստնոց տաճար.

Եղաւ խորհիմաստ, գիտուն ու հանձար.

Ու զարձաւ ձորը, սասց պարծանքով.

Հայր իմ՝ այժմ Մեծ ջնձ քո կարծիրով:

— Չէ՛, չէ՛. Թէև դու գիտունեանց ես զարդ,

Բայց քեզ տակաւիս ջնձ անիլ մե՛ծ մարդ:

... Էլի մի քանի տարի անցաւ. Գոսեւում,
Բաղլաստում, Հայէպում, Բամանկոստում ու
Զմիւռնիայում՝ փտոսարանում էին մի նոր բա-
նաստեղծի անուն, որ խօսողանում էր՝ գերա-
զանցել իւր ճանախորդներին, ի միջի այլոց և
Մահմեդ-Ալիի որդուց. — Նա քրէզինից. Ինչպէս
պսցծատ լուսինը երևում է կապուտակ հորի-
զնում և, զասհերով ստիպում է մասնակրին
կամաց-կամաց անհետանալ, իսկ մահկանացու ի
աչքերը տկամաց քնկնելով նորա վերայ, ջնն
տեսնում աստղերի աղօտ լոյսը, այնպէս էլ
դու նստուելով աներեղթանում էին միւս բա-
նաստեղծների անունները Զաֆֆարի անունն
առաջ: Ոչ մէկը այնպէս գեղեցիկ չէր դրում,
ոչ մէկը չունէր այնպիսի հարուստ առասպելա-
կան ֆանտաստիկա, ինչպէս Զաֆֆարը: Նորա

բանաստեղծութիւններէ ձնս լիգունս, պատկեր-
 ների զեղեցկութիւնը գրաւուան էին ամենքին:
 Յերեր, հաստեղտորներ, պատանիներ, ամեն ք
 անդիր էր անուամ նորնս: գրաւածներէ ընտիր
 անդերը: Ինչպէս որ պարզալծիտ խոր ջրհորը
 պնասպանուամ, այնպէս էլ նա էր, բաւակաւու-
 թիւն տալիս իւրաքանչիւրին իւր յարտէ հա-
 բուստ զգոցմունքներով, երաների ներքաշնակու-
 թեամբ ու խորիմաստ մտքերով: Եւ զի նոյն
 զ ի գուր էին մտնեալիները քաղաքի հրա-
 պարակներուամ գրաւուան զոչուն: Կանչելով քրան-
 չելի բանաստեղծութիւններէ անյայտ հեղինա-
 կին, որ ներկայանայ խնդի ի գահին, արքա-
 պանուամ էր նորան փառք թաղածով: Սակայն
 նոյն հեղինակը հանդէս չէր զտխաճ Ոչ ոք
 նորա մասին բան չդիտէր, բայց անունից զ
 իմ Մի օր կանուխ, ներք անրեզակը Կեռ նոր
 էր ճարուած: Մահմեդ Սլիխ զարարսին մտե-
 նուամ է մի թողտալ յոյնած-լազրած մարդ
 անուր կրթութիւն իւր զանազանին նա վայելչա-
 կապով էր զեղեցիկ ու ճարկահասուն, նորա զեմ-
 քին նշաններէ էր անաքի եւ ողորոթեան

Թիւնները ստրուկին էլ են տալիս այն բերկ-
րանքը, ինչ որ և դահակալ իշխանին:

Թերունին կրծքին սեղմեց իւր որդուն, համ-
բուքեց նորան և կամայ տաաց. — Մեծ լինելու
մտա չես: Եւ կրկին անհետացաւ Զաֆֆարը:

«Պահով, աղօթքով մըտաւ անագատ,

Բուրծ հազաւ մարմնուն, հրաշքների գործեց շատ:

Ու դարձաւ հօրը, տաաց պարծաւերով:

Հայր իմ՝ սղմմ Մեծ չեմ քու կարծերով:

— Եղեմայ դրահտին էլ լինիս դու պարդ,

Ես քեզ տակաին չեմ ասիլ մեծ մարդ:

«Անցաւ կեօու տարի... Մի լուսնկայ գի-
շեր Մահմեդ Ալին պուրս եկաւ իւր տան կը-
տուրը մաքուր օդ ծծելու և հիանալու գիշեր-
ուայ խորհրդաւոր երկնքից: Նա ցածում նկա-
տեց մի թափառող ստուեր: Թերունին նա-
յում է և զխում:

Նա տեսաւ մի մարդ՝ թափառական գերպի-
ջի կեղտոտ, սրտուտած շարով, սա ստարսրիկ
էր. կլուխը բաց ու շխրաշած: Դէմքը նկա-
տելի չէր, իսկ ծանօթ կերպարանք էր երեւում:
Ատելի և ա. — Ճեր Ալին ծանօթ ու մտա մար-

85-79102

դու դէմք էր երևում, և նա յառեց իւր դաշկացած աչքերը: Այդ միջոցին նա անց ու գարձ էր անում, անկասկած, չէր իշխում լողխել դուռը: Մերունին կոացաւ իւր կորան փանդազի վրայից և ձայնեց.

— Համարձակ բաղխի՛ր: Իմ աունը գիշեր ցերեկ բաց է օտարահանի համար: Մերունու ձայնը, որ խանդարեց գիշերուայ գերեզմանական լուսթիւնը, կարծես, վախեցրեց գերվիշին: Նա յեա քաշուեց պատից: Լուսնի նշոյլներն ընկան նորա երեսի վերայ, և մաշուած ու թօշնած դէմքի գծագրութիւնից ծերունին ձանաչեց իւր որդուն, թեպէտ և աչքերը ակար էին, փոր էին անձնում:

— Զա՞Ֆֆար:

— Հայր, — լսելի եղաւ յածից... Ես հրաժարուեցայ աշխարհիս բաներից: Ես հասկացայ, որ հարստութիւնն էլ, սրտինն էլ — բոլորն էլ ունայնութիւնն է: Աստուծուն, միայն Աստուծուն եմ նուիրել ես իմ ուշն ու միտքը: Ամեն կողմից աշակերաներ են հուարվում շուրջս: Ես մտայցայ ինձ այն ժամանակից, երբ հաս-

կացայ, որքան ճշին ու աննշան բան էի հր-
 սխարհաթեանս ժամանակ: Սյժմ մարտիկ ինձ
 սուրբ են հանարում զարմայած լինելով կեն-
 ցնդախարսթիւնիցս:

Իերփիչը լուկ, նա սպասում էր հօր սա-
 տասխանին: Լուս էր ձերունին: Նորա գէմքը
 ախրամած էր, նա իւր հացեացքը բեռել էր
 որդո մաշուծ գէմքին:

— ԶԷ, — վերջապես լսուցաւ կորից ձերունու
 ձայնը. — դու չես գտել ճշմարիտ ծանապարհը:
 Սյս պատասխանը շանթահարեց վերփիչին:
 Երբ որ ձերունին աչքերը գէպէ կրկինը ուղկեց
 ալօթելու համար, որդին աբպէն հեռացել էր...

«Ու գրնաց որդին գլխակոր, տրտում,
 Մտշվում էր խեղճը, զօր տալով խելքին» —

Զէր լարժանացաւ ձօր գոխասանքին:

Նորա եղբայրը գերի էր տարած,

Քշնամու ձեարով աունը աներած,

Ճիգ արաւ, գուխը վտանգի ձոց,

Ազատեց եղբորն ու աունը կանգնեց...»

Կարճ միջոցում անբութեան օտակալի ազեա
 է պատահում: Նոր պատերապմ էր սխաւի, և

խալիֆի զօրքը բոլորովին ջարդուել էր: Նուաձ-
ուած էին շատ քաղաքներ, որոնց թւումն էր
և Մոսուլը, — զորաւ աւերուած էին ու կողոպ-
տուած: Մահմեդ-Սլին ամեն բան կորցրել էր:
Չկար հայրերի ու պապերի գիլած գանձը, չը-
կային և ապարանքներն, որոնք հրոյ ճօրակ
էին զարձել, չկային նոյնպէս և ծառաները,
որոնք մասամբ կոտորուել էին, մասամբ էլ
գերի գնացել: Ինքը ծերունին վիրաւորուած էր:
Տաք արիւն երիտասարդի պէս նա պաշտպա-
նում էր իւր ատունը և իւր աչքով տե-
տաւ, ինչպէս Նուրբէգին օրդին՝ գլխին վէրք
ստացած, գերի գնաց: Ծերունին չէր ցաւում,
որ հարստութիւնը կորչում է. նորա լեզին պատ-
ռւովում էր, որ ինքը ծերուկը միայն էր մնում,
երբ տեսնում էր իւր օրգու անմխիթար կնոջը:
Շուտով նա տեսնելուց էլ զրկուեցաւ: Տարէ
ցտարի նորա թուլացող աչքերը մասնեցին նո-
րան, և յաւիտենական խաւարը, անջատելով
նորան իրականութիւնից, կարծես, հանդստաց-
րեց ծերունուն: Սրտածմբիկ տեսարան էր ներ-
կայանում, երբ կուչ եկած կոյր ծերուկը՝ ան-

չուք շորերով անցնում էր շուկան մի մասնա-
 դահաս կնոջ ուղեկցութեամբ, որի աչքերից
 անբաժան էր արամութիւնը: Միայն լուրջ խո-
 չականութիւնը չէր մասնել նորան: Առաջուայ
 պէս իւրաքանչիւրը երկխոյսութեամբ լսում
 էր նորա խորհուրդները, առաջուայ պէս ամեն
 մէկը գնում էր նորանից մտիթարութիւն օտա-
 նալու, առաջուայ պէս ամենքը յարգում էին
 նորան, և Մոսուլի բոլոր դռները բաց էին ծե-
 բունու համար: Բայց, ինչպէս երևում էր, նա
 հանդիսա էր, և զիշերները միայն, առանձնա-
 ցած միջոցին, երբ շուրջը անդորրութիւն էր
 տիրում, մէկի տան կտրին, ծնկները զրկած և
 գլուխը խոնարհած՝ նա արտաքուստ արտում
 կրկնում էր.

— Զափփար, նուրբէրի՛ն: Բարբառի բլան?
 Մի օր լուսինը ծագելիս, — բայց աւանդ, նորա
 աչքերը չէին անհնում լուսնի շառաւիղները,
 — Մահմեդ-Սէլին նստած իւր բարեկամներից
 մէկի կտրին, լսեց, որ մէկը իւր կողքին խեղ-
 դուկ ու խուլ կերպով լսիւն է: Նա կասկա-
 ծում էր, չգիտէր, թէ ո՞վ է լսիւն: Անվստահ

խը ձեռքը չորս կողմը տարաւ և կարա մի
 գունդրահեր պլեխ: Եւ կարծում էր թէ Եւր-
 բեղինի կինն էր Գորա հասար էլ սկսեց փայփա-
 յել աւ սիրովել նորան: Հեծեծանքը չէր ընդհա-
 փում: Մերունին շփոթուել էր և չէր խնայում,
 թէ ի՞նչ սակ. բայց կրկին յայլմեց իւր արի-
 բութիւնը և առայ.

— Մի՛ լար, Աղփայխնա, մի՛ լար, — կար-
 նար խօսքը: — Բա՛ ամուսինը կգրայր ո՛նի: Եւ
 աներկիւղ է, եւ ուժեղ է: Եւ կրպերպարձն
 ինձ որդուս և քեզ — ամուսնուգ:

Մերունին պղտւմ էր, որ մէկը արքունիներով
 թրջում էր իւր ձեռքերը, որ մէկի շփուկնե-
 րը ջերմ համբոյրներով են ծածկում նոցա:

Մտաւ լում մի մեծ և հանդիսաւոր օր էր:
 Տանից վաղուց հեռացած Չափֆարը, Մահմեդ-
 Ալիի որդին յայանուել էր: Իսկ այն Չափ-
 ֆարն էր, որին արանում էր Խալիֆան փերջին
 պատերազմի ժամանակ, այն մեծ զօրավար Չափ-
 ֆարն էր, և բոլորի սիրտը սաստիկ բարա-
 խում էր, որովհետեւ մեծ յոյս ունէին, որ նա
 վրէժխնդիր կրկին ի սպասում և հուսաւայած

էին, որ մօտ ապագայում յաղթութիւնը իրանք պէտք է տանեն և երջանիկ պիտի ապրեն... Բայց այժմ պատերազմի մեծահռչակ սխրագործութիւնները չեն ստիպում կրկնել նորա անունը, այլ մի խոհեմ միևնոյն ժամանակ առաապելյական դժուարութեան գործ: ՉափՔարր, իմանալով, ի՞նչ անել է բանդարկուած իւր Նուրրէյին եղբայրը, մանուկ է թշնամիների քաղաքը, ապրում է նոցա շրջանում, թեպէտ միշտ անիլ վտանգի մէջ է լինում, որ մի դուշէ զապուխի անցնեն իրան, անպատմելի խորամանկութեամբ մանուկ է բանդը և ապրում իւր եղբորը:

Նորանց փախուստը հազարաւոր վտանգներից էր կախուած: Նոքա անապատներ, անառններ, լեռներ, զեանք պէտք է անցնէին, պէսպէս զրկանքներ պէտք է կրէին, զազանների հետ պէտք է կուռէին, բացի զրանից, մաշուած և վէրքերից նուազած Նուրրէյինը ՉափՔարի համար խոչընդոտ էր լինում և ծանրութիւն: Ամեն բանի նա զիմացու, ամեն բան յաղթեց, և մի պայծառ ամսանային օր ամբոխը ան-

22.

Հուն բերկրութեամբ ընդունում էր նորան շուկայում, թէպէտ հազիւ հազ կարողացաւ ձանակել նորան: Այդ բազմախիտ ամբոխի միջից նա մտակցաւ մի տխուր, բայց սիրուն կնիկայ ձեռքից բռնած ծերունու: Այժմայիման արտառու աթոռը աչերով փութաթուեցաւ ամուսնու վրդից և շեր հաւատում իւր երջանկութեան:

Լուսթիւն էր ախրում ստրոխի մէջ, կրք նուրբէպիւր պատմում էր իրանց փախուստը և պատմութեան վերջում լուեցան ցնծութեան խառնիճազանն զոչխուններ ու բերկրալի խօսակցութիւններ: Ծերունին ջերմ համբուրեց մեծ որդուն և մի ինչ որ բան ասաց նորա սկանջին: Զափփարի գէմքը փայլեց, ինչպէս մի սիրուն փարդ, իսկ աչքերը հպարտութեամբ վառուեցան:

— Այժմ, միայն այժմ, որդեակս, — ասաց նորան Մահմեդ-Ալին, — մեծ լինելու ձանապարհին եւ: Իսկ քո առաջին սխրագործութիւնն է: Իսկ այդ արիւր ուրիշների համար, ինքդ քեզ մտնացութեան ապրով:

«Ձանկարձ... սար ու ծոր, ծով զրդրդնցան, Բիւրք բիւրոց բերնով զոչնց ազգ մարդկան, Մեծ մարդու անուն դու այժմ ասացար, — Եղորդի լիջերը ուրիշ մտնացար»:

